

Lode Wils en Koning Albert I

GITA DENECKERE

Em. Prof. dr. Lode Wils heeft in een vorig nummer van *Wetenschappelijke Tijdingen* (Koning Albert I en het Vlaams minimumprogramma, in *WT*, jg. 54, 1995, nr. 3, pp. 167-171) scherp gereageerd op mijn artikel over de turbulenties rond de vernederlandsing van de Gentse universiteit na de Eerste Wereldoorlog (Turbulentie rond de vernederlandsing van de Gentse universiteit na de eerste wereldoorlog. Analyse van een besluitvormingsproces, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, jg. 48, 1994, pp. 201-231). L. Wils' kritische repliek, die de positie van koning Albert betreft, spoort mij ertoe aan in onderhavige bijdrage mijn uitgangspunten preciezer te formuleren.

In genoemd artikel betwist ik Lode Wils' stelling dat Albert een anti-vlaamsgezinde liberaal geweest zou zijn, die doelbewust de katholieke partij verscheurd heeft en daarmee de kiemen zaaide van de radicalisering en de fascisering van het Vlaams-nationalisme.¹ Waarmee ik niet gezegd heb dat Albert een katholieke flamingant was, die met de gedachte zou gespeeld hebben ter gelegenheid van de IJzerbedevaart een leeuwenvlag te ontvouwen. Indien hij dat tóch gedaan had, zou men dat overigens niet vanuit een katholiek-flamingantische overtuiging moeten interpreteren, maar als een blijk van welwillendheid jegens de Vlamingen, wier eisen het politieke establishment in de verruimde democratie van het Interbellum niet meer kon miskennen. Albert is uiteraard niet naar de IJzerbedevaart getrokken, maar heeft wel herhaaldelijk blijken van tegemoetkoming gegeven. Al bij zijn troonsbestijging in 1909 bijvoorbeeld, heeft hij de grondwettelijke eed ook in het Nederlands afgelegd. Zo zijn er nog bekende voorbeelden van wat men symbolische koninklijke gestes kan noemen, die aan de concrete positie van de Vlamingen in België weinig tot niets veranderden, maar toch significant zijn voor de wending die zich dienaangaande begon af te tekenen. Zoals Reginald De Schryver in zijn bijdrage aan het colloquium over Koning Albert in 1975 constateert: "*Het had*

1. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Deel 2: Geschiedenis van het Davidsfonds 1914-1936*, Leuven, 1985, pp. 69-85 en 107-169.

reeds meer kunnen zijn, maar het had, als we zien hoe de politieke leiders in de Wetstraat er op dat ogenblik over dachten, vooral ook minder kunnen zijn."²

De politieke leiders in de Wetstraat waren op dat ogenblik zonder uitzondering katholieken. Het lijkt mij binnen het bestek van dit artikel niet nodig in navolging van Harry Van Velthoven, Els Witte en anderen het 'Wilsiaanse paradigma' over de symbiotische verstrengeling tussen katholicisme en Vlaamse Beweging in vraag te stellen. Of de katholieken de vrijzinnigen nu al dan niet naar de kroon staken inzake flamingantisme, doet immers niets af aan het feit dat tussen de katholieke partij en de Vlaamse Beweging geen onvoorwaardelijke wederzijdse liefde bestond, niet vóór en ook niet na de Eerste Wereldoorlog. Herman Van Goethem nuanceert in dit verband bijvoorbeeld zijn eigen conclusie dat de katholieken tot 1900 inzake taalwetgeving de voorhoede van de Vlaamse Beweging hebben gevormd: "*De katholieken waren allesbehalve homogeen flamingantisch*".³

Dit lijkt mij een moeilijk te betwisten uitgangspunt. Men hoeft de werken van Robrecht Boudens en Roger Aubert over kardinaal Mercier⁴ of van Emmanuel Gerard over de katholieke partij in crisis⁵ en *last but not least* het oeuvre van L. Wils zelf, maar open te slaan om zich daarvan te vergewissen.

Laten we eerst dieper ingaan op de positie van de koning in een grondwettelijke democratie in het algemeen en in de gecompliceerde taalstrijd van het Interbellum in het bijzonder. De koning bekleedt binnen de democratie een welomschreven plaats en kan binnen grondwettelijke grenzen een zekere invloed uitoefenen. Nu is het blootleggen van het koninklijke optreden op het randje van de grondwet om duistere redenen één van de meer opwindende facetten van het historisch onderzoek. Men komt in aanraking met feiten die in de tijd zelf verborgen moesten blijven of verdoezeld werden, omdat de Kroon niet ontbloot mag worden. Uiteraard moet een historicus de koning niet dekken zoals zijn ministers en raadgevers toentertijd verplicht waren te doen.⁶ Maar toch blijft omzichtigheid

2. R. DE SCHRYVER, *Koning Albert en de Vlaamse Beweging*, in: *Handelingen van het colloquium Koning Albert*, Brussel, 1976, p. 214.

3. H. VAN GOETHEM, *Taalpolitiek en staats hervorming*, in: *De geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging sinds 1975. Handelingen van het colloquium op 24.10.1992 te Antwerpen*, Gent, 1993, p. 18.

4. R. BOUDENS, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*, Leuven, 1975; IDEM, *Le Cardinal Mercier (1851-1926). Un prélat d'avant-garde. Publications du Professeur Roger Aubert rassemblées à l'occasion de ses 80 ans*, Louvain, 1994.

5. E. GERARD, *De katholieke partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, Leuven, 1985.

6. Op p. 169, voetnoot 7 vraagt L. Wils of koning Albert de delegatie van de 'Ligue Nationale pour la défense de l'Université de Gand et la liberté des langues' op 28 januari 1923 tóch ontving,

geboden, precies omdat het materiaal gevoelig ligt en de verleiding om de koning te ‘ontmaskeren’ groot is. Een ander probleem is dat het naar voren halen van wat zich achter de schermen afspeelde, vaak het voorwerp van discussies onder historici wordt. Hierbij zijn minder de ‘feiten’ in het geding dan wel de verschillende interpretaties van diezelfde historici, die verband houden met hun verschillende manieren van kijken naar het verleden. Ik denk dat de discussie met Wils zich precies op dit niveau situeert.

Men moet onwillekeurig denken aan de uitspraak van Marc Bloch: “*Robespierristes, antirobspierristes, nous vous crions grâce: par pitié, dites-nous, simplement, quel fut Robespierre*”. Het probleem is dat koningen geen eenvoudige wezens zijn. Ik heb zelf een gedeelte van het archief van het Koninklijk Paleis uitgeplozen, niet alleen in verband met de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Naar mijn mening verbergt dit archief geen documenten over de ‘ware’ Albert, die ons bijvoorbeeld ondubbelzinnig zouden kunnen vertellen tot welke politieke strekking hij zich bekende. Dat lijkt mij trouwens ook geen relevante vraag: voor zover de koning zich op de grens van zijn grondwettelijke bevoegdheden begeeft, is zijn optreden van een andere orde dan dat van een politicus, die de belangen van zijn partij verdedigt en dient. Sinds het baanbrekende artikel van Henri Haag weten we dat de verklaring voor Alberts keuze in Loppem besloten ligt in de ingrijpende gevolgen van de klerikale dominantie sinds 1884 en niet in een paniekstemming over een nakende revolutie of in ‘s konings vermeende ideologische voorkeur voor de linkerzijde. Hier was staatsraison in het spel, geen partijbelang.⁷ Het is trouwens niet omdat een historicus erkent dat de koning boven de partijen staat en behoort te staan, dat hij hagiografische aspiraties koestert. Zo onderstreept ook Sarah Bradford in haar biografie van koningin Elisabeth van Engeland dat niemand deze ooit op een eigen politieke voorkeur heeft kunnen betrappen.⁸ Van zodra de koning de macht usurpeert of zich als de eerste de beste politicus gaat gedragen,

tegen het uitdrukkelijk verzet van G. Theunis in, aangezien mijn tekst op dat punt onduidelijk is. Even resumeren waar het over gaat: G. Theunis vond de ontvangst in eerste instantie geen goed idee, maar ging toch akkoord, mits het verzoekschrift van de delegatie zou afgezwakt worden. Hij krabbelde echter weer “*dans une certaine mesure*” achteruit toen in Gent de ruiten van *La Flandre Libérale* werden ingeslagen en toen bleek dat Kamer en Senaat de delegatie weigerden te ontvangen. Toch werd de ‘breuk’ tussen koning en eerste minister gauw gelijmd, zoals blijkt uit een nota van M.-L. Gérard, d.d. 27 januari 1923: “*Vu M. Theunis à 4 h, il est formellement d'accord, il approuve entièrement le projet de réponse du Roi*”? Koninklijk Archief (KA), Max-Léo Gérard, 3/1/D.

7. H. HAAG, *Le choix du Roi Albert à Loppem*, in: *Handelingen van het colloquium Koning Albert*, Brussel, 1976, pp. 169-191.

8. S. BRADFORD, *Elisabeth. A Biography of Her Majesty the Queen*, Heinemann, 1996.

verliest hij de positie en het aanzien die een moderne staat uiteindelijk behoeden voor de eindeloze verdeeldheid en waanzin die in ex-Joegoslavië heersen. Als geen ander publiek figuur staat de koning bovendien onder ‘overdracht’ en is er tussen hemzelf en de bevolking als het ware een scherm waarop diverse groepen van diverse gezindten hun wensen projecteren. Terwijl er vanzelfsprekend een verschil bestaat tussen de koning als symbool en de persoon die het koningschap belichaamt, moet de echte koning dus, behalve met de grondwet, rekening houden met de imaginaire voorstellingen van de bevolking. Dat is in een democratie niet zo simpel. Albert I stond aan de wieg van de massademocratie en is er (niettemin) als geen andere Belgische vorst in geslaagd de mythe van de goede vader – die de indruk geeft al zijn kinderen lief te hebben – te incarneren. Het recent gepubliceerde doctoraat van Laurence van Ypersele over de mythevorming rond Albert toont dit ten overvloede aan.⁹ Misschien ook daarom dat zijn tegemoetkomende gebaren ten aanzien van de Vlaamse eisen voor en na de Eerste Wereldoorlog – niet meer, maar ook niet minder – sommige flaminganten té veel hoop hebben gegeven. De belofte in de troonrede van 22 november 1918 kan als grote conflictbron beschouwd worden, zoals ik in mijn artikel over de vernederlandsing gesuggereerd heb. Ondanks de kritiek die men er achteraf kan op uitoefenen, was de troonrede een bron van erkenning en hoop, doch ze werd snel een bron van desillusie, omdat de franskiljons met meer gesloten gelederen dan de flaminganten in de verdediging gingen. De fundamentele historische vector was de emancipatiestrijd van de flaminganten, die op termijn onomkeerbaar was, maar door de oorlogsfeiten en de associatie met het activisme werd vertroebeld. Men kan er niet omheen: terwijl de anti-vlaamsgezinden alleen maar meer noten op hun zang kregen door de repressie van het activisme, heeft de Eerste Wereldoorlog de eenheid van de Vlaamse Beweging geen goed gedaan. Ook binnen het katholieke Vlaamse kamp was de eenheid ver zoek, zoals Lode Wils in zijn studie aantoot.

De vraag is alleen of men die verdeeldheid op rekening van koning Albert kan schrijven. Het komt mij voor dat Wils heel sterk betreurt dat Albert niet voor Frans Van Cauwelaert heeft gekozen. Zoals ik het begrijp, bedoelt Wils dat F. Van Cauwelaert het democratische gelijk inzake Vlaamse eisen aan zijn kant had en er misschien wel in geslaagd zou zijn de Vlaams-nationalistische dissidentie in toom te houden, op voorwaarde dat hij meer invloed had kunnen uitoefenen op het regeringsbeleid na de oorlog. Dat is natuurlijk een heel plausibele redenering, doch Wils maakt Van Cauwelaerts gebrek aan invloed geheel en al afhankelijk van een miskennis door Albert.¹⁰ Het feit dat Van Cauwelaert en zijn minimum-

9. L. VAN YPERSELE, *Le Roi Albert. Histoire d'un mythe*, Ottignies, 1995.

10. L. WILS, *Honderd jaar [...]*, pp. 69-72.

programma vlak na de oorlog minder gewicht in de schaal konden werpen dan verhoopt, lijkt mij echter de resultante te zijn van verscheidene convergerende oorzaken, waarbij de desorganisatie van de katholieken zeker in rekening moet worden gebracht. Zoals E. Gerard het treffend verwoord heeft, betekende Loppem een paleisrevolutie voor de katholieke partij. Een paleisrevolutie, waarbij niet F. Van Cauwelaert, maar de extra-parlementariër Henri Jaspar als nieuwe grote man op het voorplan trad en de nationale unie als prioriteit stelde. Uit Gerards studie blijkt dat binnen de verdeelde en onthoofde katholieke partij van na de oorlog een volslagen gebrek aan eensgezindheid over de taalkwestie bestond, ja zelfs een gebrek aan pogingen om tot eensgezindheid te komen. Van Cauwelaert was in die context wellicht veel te uitgesproken vlaamsgezind om op de regeringspolitiek te kunnen wegen, niet alleen ten aanzien van de vrijzinnige tegenstanders, die regeringspartners werden, maar ook en vooral binnen zijn eigen partij. Niet alleen werkten de Waalse katholieken tegen, ook de Katholieke Vlaamse Kamer-groep stond niet als één man achter F. Van Cauwelaert. E. Gerard schrijft in dit verband: “*Bij de aangeslotenen [bij het minimumprogramma] waren er ook opportunisten en twijfelaars, figuren die hun zetel zouden verliezen als zij hun hoed niet naar de wind zetten, ...*” Volgens hem illustreert dit eens te meer de gelaagdheid van het katholieke flamingantisme.¹¹

Het weze onderstreept dat de liberalen, zeker na de oorlog, veel homogener anti-vlaamsgezind waren dan de katholieken vlaamsgezind. De kloof in de katholieke rechterzijde die zich aftekende naar aanleiding van de interpellatie van de drie Van's in mei 1919 bevestigde de verdeeldheid: 22 katholieken stemden voor de regering-Delacroix, 35 tegen.¹²

De regeringspolitiek ten aanzien van de Vlaamse kwestie tijdens en vlak na de Eerste Wereldoorlog werd door Luc Schepens gekarakteriseerd met de woorden ‘onvermogen’ en ‘immobilisme’. Hij weet dat aan de invoering van de compromis-democratie.¹³

Is het niet een schromelijke overschatting van de invloed van een constitutioneel monarch om te denken dat hij dit onvermogen en immobilisme kon doorbreken? Wils schrijft immers: “[De regering] had bij voorbaat iedere twijfel moeten wegnemen, en haar wil om de universiteit te vernederlandsen moeten vastleggen in de troonrede. Maar de regering had die wil niet, omdat de koning degenen die het wel

11. E. GERARD, *De katholieke partij [...]*, p. 124.

12. E. GERARD, *De katholieke partij [...]*, p. 79.

13. L. SCHEPENS, *Koning Albert, Charles de Broqueville en de Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Tielt, 1983, p. 220.

wilden, er uitgesloten had.”¹⁴ Mijn stelling is dat het onder controle houden van polarisatie in de taalstrijd prioritair was voor de koning. Lode Wils kan daar blijkens zijn repliek wel in meegaan en stelt zich meteen de pertinente vraag: hoe? Maar dan komt hij terug bij zijn uitgangspunt, want er zijn voor Wils slechts twee – elkaar uitsluitende – mogelijkheden: “*Door de Vlaamsgezinden te bevredigen, of hun tegenstanders?*” (p. 168) Of-of ... Die retorische vraag, die Wils’ antwoord al vervat, ondergraaft natuurlijk ogenblikkelijk de stelling dat de koning polarisatie in de taalstrijd onder controle wilde houden.

Het zou de moeite lonen een systematische analyse door te voeren van de manier waarop na de Eerste Wereldoorlog de regeringscoalities werden gevormd, daarin de invloed van de koning af te wegen en te peilen naar het belang van de Vlaamse Kwestie. Ik denk dat de politieke problematiek in de bewogen periode van het Interbellum bij elke regeringsvorming opnieuw zo complex was, dat een rechtlijnig optreden rond welke breuklijn dan ook eenvoudig onmogelijk was. Hier werd constant geschipperd.

Waarom was er in Loppem dan geen immobilisme, onvermogen en geschipper ten aanzien van de socialistische eisen, hoor ik Lode Wils al vragen. De analogie, of beter, het gebrek aan analogie tussen Alberts houding ten aanzien van de twee grote emancipatiebewegingen van voor de oorlog vormt een heel belangrijk element in Wils’ redenering, vooral omwille van de divergerende effecten die hij ziet: “*Anders dan het socialisme werd de Vlaamse Beweging wel afgestoten, en anders dan het communisme kreeg daardoor het Vlaams-nationalisme wel een zweepslag.*”¹⁵ Opnieuw denk ik dat Wils te veel macht toekent aan de Koning en te weinig oog heeft voor de hele context waarbinnen de Koning ingreep en niet ingreep. De vergelijking gaat maar ten dele op. Over de invoering van het Algemeen Enkelvoudig Stemrecht was al vóór de Eerste Wereldoorlog een ruime consensus tot stand gekomen, waarbij behalve koning Albert belangrijke topfiguren uit alledrie de partijen betrokken waren.¹⁶ Rond de Vlaamse kwestie was die consensus er niet.

De socialistische strijd voor het algemeen stemrecht heeft veel langer geduurd en is veel bloediger geweest dan de strijd voor de vernederlandsing. Als we rekenen vanaf de eerste grote nationale betoging in Brussel op 15 augustus 1886 tot Loppem, dan heeft het 32 jaar geduurd en ettelijke massale betogingen, vier algemene sta-

14. L. WILS, *Honderd jaar [...]*, p. 72.

15. L. WILS, *Honderd jaar [...]*, p. 72.

16. Zie H. HAAG, *Le choix [...]*; IDEM, *Le comte Charles de Broqueville, Ministre d’Etat, et les luttes pour le pouvoir (1910-1940)*, Louvain-la-Neuve, Bruxelles, 1990; G. DENECKERE, De algemene staking in 1913. Geraffineerde conflictbeheersing aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 22, 1991, nr. 3/4, pp. 451-520.

kingen en minstens 29 levens gekost vooraleer de socialisten hun voornaamste eis volledig verwezenlijkt zagen. Het heeft weinig zin er een 'wedstrijd' van te maken, maar als we de vernederlandsing van de Gentse universiteit als voornaamste eis van de vooroorlogse Vlaamse Beweging beschouwen, kunnen we het volgende constateren. Rekenend vanaf de eerste massameeting van de 'drie kraaiende hanen' op 18 december 1910 in Antwerpen tot de volledige vernederlandsing in 1930, heeft de strijd 'slechts' 20 jaar geduurd – 8 jaar vóór en 12 jaar na Loppem – en helemaal geen levens gekost. De vernederlandsing van Gent was een eis die de Vlaamse Beweging vlak vóór de oorlog in staat stelde haar levensbeschouwelijke verdeeldheid te overstijgen, al was het slechts tijdelijk en op een niet-geïstitutionaliseerde manier rond dat ene thema. Dat overstijgen van die levensbeschouwelijke verdeeldheid was noodzakelijk om haar structurele politieke onmacht te overstijgen. Na de oorlog waren de manifestaties voor de vernederlandsing schaarser en hoege-naamd geen toonbeelden van grensoverschrijdende Vlaamse eendracht: het flamingantisme was verzwakt als buitenparlementaire emancipatiebeweging. Dat lijkt mij als één van de oorzaken van Vlaamse onmacht binnen het al niet zo vlaams-vriendelijke naoorlogse klimaat niet te onderschatten.

Niettegenstaande het vergoten bloed aan het front, konden de Vlamingen hun rechtmatige eisen dus niet zonder slag of stoot afdwingen na 1918. In een politiek regime dat pas gedemocratiseerd was en tot dan gedomineerd werd door Frans-taligen, is dat ook niet zo verwonderlijk. De tegendruk van de anti-vlaamsgezinden – vooral liberalen, maar ook katholieken als we bijvoorbeeld de ontstaansgeschiedenis van de *Ligue Nationale pour la défense de l'Université de Gand et de la liberté des langues* bekijken – was met name in de jaren 1921-1923 bijzonder sterk op verschillende niveaus, niet alleen in de machtscenakels van ministers en koninklijke raadgevers, maar ook in de straat. Dat is één van de elementen die ik in mijn artikel heb willen aanduiden, evenals het in verhouding zwakke brullen van de Vlaamse leeuw in die periode.¹⁷ Het is pas in de context van de besluitvorming in 1929-1930 dat ik in mijn artikel over de vernederlandsing geconstateerd heb dat Albert de realisatie van het minimumprogramma 'actief gestimuleerd' heeft. Dat blijkt onder meer uit zijn briefwisseling met eerste minister Henri Jaspar. Ik heb *nergens* beweerd dat de koning over de hele lijn aan de kar van de flaminganten geduwd heeft. De zin: "*Deze passage bewijst dat de realisatie van het minimum-*

17. Frappant is hoe de steun van de regering-Delacroix aan het wetsvoorstel inzake taalgebruik in de administratie in verband te brengen is met de commotie rond de dramatische Guldensporen-vingering in Antwerpen op 11 juli 1920. Zie G. DENECKERE, *Sire, het volk mort. Collectieve actie in de sociale geschiedenis van de Belgische staat, 1831-1940*, RUGent, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 1993, pp. 225-228.

programma actief door de koning gestimuleerd werd, wat royale steun aan het verzet van de Franstalige liberale factie logischerwijze uitsluit” slaat op een brief van 2 mei 1931 van Jaspar aan Albert met betrekking tot de uitvoering van het regeringsprogramma van 1929. Mijns inziens blijkt uit die brief dat de realisatie van de taalwetten de steun van de koning genoot. Ik heb uit voornoemde passage hoegenaamd niet besloten dat Albert het minimumprogramma al van in 1918 steunde. Het is immers precies de rechtlijnige visie van Wils op Alberts ‘hardnekkig verzet’ ten opzichte van het programma van de ‘klerikale Vlaamse Beweging’ die ik heb willen nuanceren. Het zou dan nogal contradictorisch zijn om met een even rechtlijnige visie voor de dag te komen.

Een belangrijk punt van Wils’ kritiek betreft mijn bronnen. Die waren volgens hem al eerder gebruikt door Marie-Rose Thielemans. Hetgeen ik als nieuwe gegevens presenteer, bevestigt volgens hem zijn visie dat Albert zich hardnekkig tegen de realisatie van het minimumprogramma verzet heeft (p. 168, p. 170). De bronnen die ik gebruik heb om het besluitvormingsproces over de vernederlandsing van de Gentse universiteit te analyseren, waren bij mijn weten echter nog niet eerder aangeboord, ook niet door M.-R. Thielemans. Wat betreft het Koninklijk Archief gaat het om een lijvig dossier over de vernederlandsing en de taalkwestie in het archief van Max-Léo Gérard, die tot 1 november 1924 secretaris van de koning was en vooral op economisch en financieel gebied een zeer belangrijke rol speelde. M.-L. Gérard was een liberale Luikenaar, die misschien wel antiklerikaal was, maar toch niet om die reden een sleutelpositie aan het Hof bekleedde. Negentig procent van zijn archief bestaat uit documenten met betrekking tot economische zaken.

Het is in verband met M.-L. Gérard’s opzet om de socialisten bij de regeringvorming in november 1921 te weren, dat Marie-Rose Thielemans schrijft:

*“Le caractère du roi Albert tel qu’il se dégage de sa correspondance permet de penser que le Souverain ne tolérerait, parmi ses collaborateurs directs, que des personnes dont les idées s’accordaient parfaitement aux siennes. Lorsque les vues d’un de ceux-ci s’écartaient de ses conceptions personnelles, il était aussitôt éliminé de son entourage.”*¹⁸

Lode Wils gebruikt dit citaat in een heel andere context, nl. de interpellatie van de drie Van’s in 1919. In mijn artikel staat niets méér dan dat Gérard nauwe banden had met Remouchamps, de secretaris van de *Assemblée Wallonne* en naar aanleiding van de Vlaamse interpellatie in 1919 een nota schreef aan de koning waarin hij waarschuwde voor een radicalisering van de Waalse Beweging.¹⁹ Hieruit leidt

18. M.-R. THIELEMANS, La chute du gouvernement d’Union nationale et la formation du cabinet Theunis, 1921, in: *Revue Belge de Philologie et d’Histoire*, jg. 57, 1979, nr. 2, p. 376.

19. G. DENECKERE, *Turbulentie [...]*, p. 209.

Wils mijns inziens nogal snel af dat het minimumprogramma in 1919 door de regering afgewezen werd onder invloed van de ‘liberale wallingant’ Gérard en – mutatis mutandis – van de ‘liberale wallingant’ Albert I (pp. 168-169). De studiec commissie die na de interpellatie werd opgericht, had overigens de steun van Gérard, die in dat ‘encommissionneren’ een manier zag om het conflict te ontmijnen.

Er zitten in het archief tal van nota’s over de taalkwestie die M.-L. Gérard aan de koning richtte. Ik heb ze niet allemaal gebruikt in mijn artikel, dat vooral naar de invloed van betogingen op de besluitvorming peilde. Desalniettemin is het in het raam van de discussie met Wils interessant om te wijzen op het feit dat Gérard ook vaak met katholieken over de Vlaamse kwestie sprak. Zo was de Gentse geschiedenisprofessor Van Houtte – *“flamand de naissance et d’éducation et en contact effectif avec des milieux absolument flamands”* – dikwijls een bron van informatie voor Gérard. Zie hier bijvoorbeeld Van Houttes diagnose in mei 1919: *“M. Van Houtte dit que le parti libéral et le parti socialiste en Flandre sont absolument anti-flamingants. Le parti catholique est divisé. Le clergé inférieur – et spécialement les vicaires qui sont à la tête des organisations – sont flamingants, mais, dit M. Van Houtte, ce serait dans un but purement électoral. La religion ayant, dit-il, de moins en moins de prise sur le peuple, cette partie du clergé voudrait conserver son influence sur lui en lui donnant un autre idéal, qui serait celui de la prédominance de la langue flamande.”*²⁰

Gérard bracht de koning doorgaans zonder veel eigen commentaar verslag uit van dit soort gesprekken. Zeer interessant vind ik persoonlijk de contacten tussen Gérard en pater Rutten. Het is bekend dat Rutten, de grondlegger van het Algemeen Christelijk Vakverbond, een vertrouwensman was van het Episcopaat en ook met het Hof goede relaties onderhield. Unitarist in hart en nieren ijverde hij voor een oplossing van het Vlaamse vraagstuk door middel van taalwetten, geheel in de lijn van het minimalisme van Van Cauwelaert. Op 4 september 1919 vond een onderhoud met Gérard plaats, waar Rutten erop wees dat het in Vlaanderen zó ver gekomen was, dat diepgaande hervormingen zich opdrongen (zie bijlage). Op 1 december van datzelfde jaar zond Rutten Gérard de anonieme brochure getiteld *Les ouvriers et la question flamande*.²¹ Gérard las de brochure met veel belangstelling. Hij vroeg de Dominicaan per kerende post naar het gezag dat hij aan de conclusies hechtte en hoe het werkje ontvangen was in de kringen waar het ver-

20. KA, Max-Léo Gérard, 3/1/A. “Entretien avec Monsieur Van Houtte, Professeur à l’Université de Gand”, 17 mei 1919.

21. KA, Max-Léo Gérard, 3/1. Brief van G. Rutten aan M.-L. Gérard, 1 december 1919.

spreid was.²² Rutten biechtte op: “*C’est moi qui ai commis ... la brochure que je vous ai envoyée.*” De bisschoppen wisten dat hij de auteur was. Rutten had ernstige redenen om te geloven dat de ideeën die hij in de brochure uiteenzette, overeenstemden met wat vrijwel alle gezaghebbende leiders in Vlaanderen over de taalkwestie dachten. Hij voegde eraan toe dat enkele extremisten de brochure te gematigd zouden vinden, “*mais ce ne sont pas eux qui l’emporteront.*”

Rutten besloot: “*Quoi qu’il en soit, il importe qu’on prenne position pour éliminer de nos débats cette question irritante et nous permettre de concentrer tous nos efforts sur l’oeuvre de restauration sociale et économique du pays.*”²³

Gérard had wel vermoed dat Rutten er voor iets tussen zat. Hij toonde de brochure aan de Koning en citeerde Ruttens commentaar letterlijk, behalve de bovenstaande passage, die hij weglief.²⁴

Wat kunnen we nu afleiden uit deze contacten? Was Rutten een ‘creatie’ van Koning Albert, zoals Lode Wils sommige katholieke brugfiguren graag bestempelt? Werd Ruttens opinie over de Vlaamse Beweging door Gérard – en mutatis mutandis – Albert gedeeld? In hoeverre werd de houding van de koning al dan niet door Rutten beïnvloed? Dit zijn vragen waarop de bronnen ons in feite geen rechtstreeks en sluitend antwoord bieden. Ik stel dan ook een zeer ‘minimalistische’ interpretatie voor door eenvoudig te constateren dat het Hof vanuit diverse hoeken werd geïnformeerd en meer dan één klok hoorde luiden. Het koninklijke optreden was niet eenzijdig door de tegenwind gedictieerd, ofschoon er wel rekening mee werd gehouden. Via Gérard waren er ongetwijfeld sterkere banden met de liberalen en de tegenstanders van de Vlaamse emancipatie, die van hun connecties gebruik maakten om brieven te schrijven en anderszins druk uit te oefenen. Dat betekende echter niet dat geen katholieken werden ‘gehoord’; zelfs een uitgesproken flamingant als Gustaaf Sap kwam in februari 1920 bij Gérard over de vloer.²⁵ Ik meen dus uit allerlei – zij het vaak fragmentarische – aanwijzingen te kunnen afleiden dat er aan het Hof bezorgdheid over de taalkwestie aanwezig was en dat men vóór alles polarisaties wilde vermijden.

Zo komen we bij de stelling van M.-R. Thielemans, die twee interessante artikels heeft geschreven over koning Albert en de regering-Theunis. Beide artikels handelen dus over de eerste naoorlogse bipartite die tot stand kwam in november 1921. Hoewel we de gegevens die zij aanreikt niet zonder meer kunnen extrapo-

22. KA, Max-Léo Gérard, 3/1. Brief van M.-L. Gérard aan G. Rutten, 6 december 1919.

23. KA, Max-Léo Gérard, 3/1. Brief van G. Rutten aan M.-L. Gérard, 11 december 1919.

24. KA, Max-Léo Gérard, 3/1. Brief van M.-L. Gérard aan G. Rutten, 19 december 1919; Brief van M.-L. Gérard aan Albert I, 19 december 1919.

25. KA, Max-Léo Gérard, 3/1/A. “Entretien avec M. Sap le 26 février 1920”.

leren, wil ik hier toch kort samenvatten wat Thielemans schrijft over die regeringen. Ik heb haar teksten immers anders begrepen dan Lode Wils. Opnieuw zien we in 1921 aanvankelijk immobilisme vanwege de katholiek-liberale regering, die niet tot stand was kunnen komen indien ze een duidelijker intentieverklaring had moeten formuleren rond Gent. De standpunten van de liberalen en de Vlaamse christen-democraten waren immers onverzoenlijk. De regering-Theunis zou de netelige taalkwestie niet zelf aanpakken, maar liet het initiatief wijselijk aan het parlement over: “*c’était là une manoeuvre habile qui seule avait permis la constitution du cabinet*”.²⁶ Omdat de regering bedreigd werd door een eventuele wisselmeerderheid tussen katholieke flaminganten en socialisten tegen haar militaire plannen, werd de vernederlandsing in de loop van 1922 plotseling wel urgent. Men had de steun van de vlaamsgezinde katholieken nodig om de verlenging van de dienstplicht door te kunnen voeren:

“[...] *pour obtenir le vote des charges militaires, le concours des flamingants était nécessaire: ceux-ci monnaient leur vote contre des satisfactions dans le problème gantois.*”²⁷

Er werd dus geschipperd. De clou van Thielemans’ verhaal is precies dat het probleem-Gent op het prioriteitenlijstje van de koning op de laatste plaats kwam, doch door een soort ‘kettingreactie’ met zijn andere objectieven verbonden was – 1. ‘s lands financiën, 2. de herstelbetalingen en 3. de militiewet –. De sociaal-economische en militaire oogmerken bepaalden van in den beginne Alberts keuze voor een coalitie van katholieken en liberalen, waaruit de socialisten moesten worden geweerd. Hier situeerde zich de invloed van Max-Léo Gérard, die behalve met de *Assemblée Wallonne* vooral ook nauwe banden had met het *Comité Central Industriel*.²⁸

Wat was nu het gevolg van dit alles? Niets minder dan dat de eenheid van de katholieken bewaard moest blijven, wat – tegen de liberale regeringspartner in – toegevingen aan de flaminganten impliceerde! Zonder hen was immers geen enkele regeringsformule denkbaar.²⁹

Het is op dit punt dat ik Wils’ interpretatie als zou Albert de katholieke partij doelbewust verzwakt en verscheurd hebben niet goed kan volgen. Alles welbeschouwd

26. M.-R. THIELEMANS, *Le Roi Albert et Georges Theunis, premier ministre*, in: *Handelingen van het colloquium Koning Albert*, Brussel, 1976, p. 317; IDEM, *La chute [...]*, pp. 387-390.

27. M.-R. THIELEMANS, *Le Roi Albert [...]*, p. 320.

28. M.-R. THIELEMANS, *La chute [...]*, pp. 370-371; p. 376; pp. 382-383; IDEM, *Le Roi Albert [...]*, pp. 315-320.

29. H. HAAG, *La réponse aux demandes des flamingants*, in: *Histoire de la Belgique contemporaine*, Bruxelles, 1974, pp. 76-83.

zijn de katholieke flaminganten met de zegen van het episcopaat de conservatieve vleugel toch maar gevolgd in de coalitie met de liberalen? Er is toch helemaal geen breuk in de katholieke partij tot stand gekomen? M.-R. Thielemans beschrijft hoe Aloys Van de Vyvere in de transacties over de Gentse universiteit een sleutelrol speelde: *“Van de Vyvere, catholique flamand conservateur, très respectueux des conseils de l’épiscopat, tentait de maintenir l’unité du parti catholique dans le cadre d’une alliance avec les libéraux, tandis que dans l’aile flamande, Van Cauwelaert représentant l’option démocrate-chrétienne encline à une coalition avec les socialistes.”*³⁰

Het lijkt mij in de logica der gebeurtenissen te liggen dat koning Albert op Van de Vyvere wedde en niet op Van Cauwelaert. Men kan dat betreuren, maar als de koning één objectief had dan was het wel de katholieke eenheid te vrijwaren. Marie-Rose Thielemans:

*“Pour le Roi, la question principale est le problème financier lié à la politique extérieure, entraînant elle-même des obligations militaires qui ne peuvent être acquises que par des concessions linguistiques en faveur de la flamandisation de l’université de Gand. Il s’agit, en quelque sorte, d’une réaction en chaîne. Aux yeux de l’opinion, seule la dernière donnée du problème apparaît clairement. Elle débouche sur la nécessité de sauvegarder l’unité du parti catholique. Pour la maintenir, il faut conserver les flamingants en son sein. Parmi ceux-ci, le personnage-clé est Aloys Van de Vyvere de nuance conservatrice, partisan de l’alliance avec les libéraux. Il va s’efforcer de maintenir l’unité du parti avec l’appui du cardinal contre Van Cauwelaert qui préconisait une alliance avec les socialistes. C’est donc toujours sur Van de Vyvere que le Roi et le premier ministre s’appuieront. Le désir de maintenir l’unité du parti catholique va même les pousser à lui faciliter la lutte contre les frontistes. On ne peut douter que le Roi y voyait un moyen de défendre l’unité du pays.”*³¹

Was de parlementaire nederlaag van F. Van Cauwelaert in juni 1923, die aan de basis lag van zijn ontslag als voorzitter van de Katholieke Vlaamse Kamergroep, het rechtstreekse gevolg van het feit dat koning A. Van de Vyvere voor zijn kar heeft kunnen spannen? Probeerde Albert werkelijk Van Cauwelaert en zijn Kamergroep te isoleren? Was het zijn schuld dat de Vlaamse solidariteit ver te zoeken was? Heeft Albert een scheuring bewerkstelligd? Is Van Cauwelaert buitengesloten of opgestapt? Was het optreden van de koning door antiklerikale motieven geïnspireerd? Volgens mij moeten deze vragen na lectuur van de artikelen van M.-R. Thielemans negatief beantwoord worden. Het is niet omdat Albert niet voor Van Cauwelaert heeft gekozen dat hij hem wilde treffen of het deel van de

30. M.-R. THIELEMANS, *Le Roi Albert [...]*, p. 323.

31. M.-R. THIELEMANS, *Le Roi Albert [...]*, pp. 326-327.

Vlaamse Beweging dat Van Cauwelaert vertegenwoordigde, van België wilde vervreemden.

Dit alles neemt niet weg dat het onvermogen van de coalitieregeringen en het parlement ten aanzien van de Vlaamse kwestie tijdens de eerste helft van de jaren twintig, de radicalisering van het Vlaams-nationalisme bevorderd heeft. Op dit punt treed ik Lode Wils volmondig bij. Ik ben er alleen nog altijd niet van overtuigd dat dit het effect was van een weloverwogen strategie van koning Albert. Men kan hem hoogstens – zoals Lode Wils volgens mij impliciet doet – verwijten dat hij niet kordater partij gekozen heeft voor de Vlaamse zaak, zoals die door de democratische vleugel werd verdedigd. Van Cauwelaert heeft in juni 1923 even gezichtsverlies geleden: dat was de prijs die voor de katholieke eenheid en de nationale eenheid betaald werd.

Tijdens het colloquium *Maatschappij, cultuur en mentaliteiten. De impact van de Tweede Wereldoorlog in België* van het Navorsings- en studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in oktober 1995 werd op een bepaald moment aan Bruno De Wever de vraag gesteld hoe en waarom het Vlaams-nationalisme in de jaren dertig in extreem-rechts vaarwater is gekomen. Want hoewel ze in de feiten tot op zekere hoogte verstrengeld zijn, moeten de radicalisering van het Vlaams-nationalisme enerzijds en de fascisering van een deel van de Vlaamse Beweging anderzijds minstens conceptueel goed uit elkaar gehouden worden. Bruno De Wever beklemtoonde dat dit dé hamvraag was, maar kon er niet in een-twee-drie op antwoorden. De omvang en de rijkdom van zijn studie over het Vlaams Nationaal Verbond illustreren immers hoe een eenvoudige vraag hoegenaamd niet eenvoudig te beantwoorden is.³² Mijn indruk is nochtans dat als we Wils' visie onderschrijven, het antwoord al gegeven is: als het minimumprogramma in 1918 onder druk van Albert snel en radicaal was doorgevoerd, dan had het VNV geen bestaansreden gehad, net zo min als het Vlaams Blok nu. Ik zou dit antwoord toch opnieuw in vraag willen stellen: is de verrechtsing van de Vlaamse Beweging aan de houding van Albert te wijten, of zelfs aan het aanslepende proces van het doorvoeren van het minimumprogramma? Had Albert moeten anticiperen en – ongeacht alle andere effecten die dit had kunnen hebben – de radicalisering van het Vlaams-nationalisme de pas af moeten snijden door de eenaligheid van Vlaanderen af te kondigen in 1918? Mijn eerste bezwaar tegen deze visie is dat het terrein van de *counter-factual history* bijzonder glibberig is. Ten tweede kunnen we Albert, ondanks Loppem, moeilijk op de plaats van een

32. B. DE WEVER, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt-Gent, 1994.

verlicht despoot zetten en mag zijn macht zeker niet onderschat, maar ook niet overschat worden. Ten derde denk ik dat de fascisering van een deel van de Vlaamse Beweging, wat zoals gezegd niet identiek hetzelfde is als radicalisering van het Vlaams-nationalisme, minder met het niet-inwilligen van de Vlaamse eisen te maken had dan vaak wordt aangenomen. Extreem-rechts is geen revendicatieve maar een destructieve beweging. Het VNV heeft bijvoorbeeld nauwelijks op straat betoogd om langs die weg eisen te stellen aan de Belgische staat. Zijn houding tegenover de 'taalwetterij' is even significant. Het is mijns inziens ook geen toeval dat het VNV werd opgericht op het ogenblik dat het merendeel van het minimum-programma effectief doorgevoerd was. Welke toegeving of welk compromis er ook uit de bus komt, het is nooit genoeg voor extreem-rechts.

DR. GITA DENECKERE
P/A UNIVERSITEIT GENT, VAKGROEP NIEUWSTE GESCHIEDENIS,
BLANDIJNBERG 2, B-9000 GENT

Bijlage

Entretien avec le R.P. Rutten au sujet de la question flamande

Le R.P. Rutten a parcouru récemment tout le pays flamand. Il a été en contact avec beaucoup de dirigeants catholiques dans les milieux les plus divers. Il déclare que la question flamande a pris dans tous les milieux une importance qu'on ne peut pas exagérer. Il prévoit un peu partout la présentation des listes flamandes.

Les desiderata de ces milieux se résument en ceci:

Les Flamands veulent être jugés, instruits, administrés et commandés dans leur langue. Les groupes dont parle le R.P. Rutten sont, assure-t-il, tout à fait patriotes et adversaires de la séparation administrative. Certains d'entre eux admettraient dans la question de l'enseignement une formule laissant la liberté à un nombre déterminé de pères de famille, de choisir le français comme langue véhiculaire dans l'enseignement. Mais ils sont partisans irréductibles de la flamandisation de l'Université de Gand, sauf à respecter les situations acquises en ce qui concerne le personnel enseignant.

Le R.P. Rutten lui-même fait des réserves sur le recrutement régional de l'armée. Mais, pour le reste, il déclare que les choses sont allées tellement loin, qu'il est impossible de ne pas procéder à des réformes profondes. Pour les administrations centrales on veut un dédoublement complet, tout en conservant le siège de tous les services à Bruxelles. Là encore, les situations personnelles seraient maintenues.

Le R.P. Rutten reconnaît que le recrutement des fonctionnaires devrait presque exclusivement se faire dans la partie bilingue du pays, mais il croit que, avec le temps, les wallons arriveront à s'assimiler le flamand. Tout son exposé est d'ailleurs très modéré dans la forme.

En ce qui concerne les prochaines élections, le R.P. Rutten croit que le parti catholique perdra la majorité. Il s'attend à un certain progrès des socialistes, qui grouperont beaucoup de mécontents.

KA, Max-Léo Gérard, 3/1. Nota Max-Léo Gérard, 4 september 1919 (aan de koning overgemaakt op 5 september 1919).